

Zesz. Nauk. UEK, 2022, 1(995): 137–153
ISSN 1898-6447
e-ISSN 2545-3238
<https://doi.org/10.15678/ZNUEK.2022.0995.0108>

Uproszczenia wybranych zasad (polityki) rachunkowości w mikro- i małych jednostkach w Polsce – regulacje prawne i błędy poznawcze

Simplifications in Selected Accounting Policies in Micro and Small Entities in Poland: Legal Regulations and Cognitive Biases

Hanna Czaja-Cieszyńska¹, Przemysław Mućko²

¹ Uniwersytet Szczeciński, Instytut Ekonomii i Finansów, Katedra Rachunkowości, ul. Mickiewicza 64, 71-101 Szczecin, e-mail: hanna.czaja-cieszynska@usz.edu.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6425-9519>

² Uniwersytet Szczeciński, Instytut Ekonomii i Finansów, Katedra Rachunkowości, ul. Mickiewicza 64, 71-101 Szczecin, e-mail: przemyslaw.mucko@usz.edu.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8972-1095>

Artykuł udostępniany na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0); <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

Sugerowane cytowanie: Czaja-Cieszyńska H., Mućko P. (2022), *Uproszczenia wybranych zasad (polityki) rachunkowości w mikro- i małych jednostkach w Polsce – regulacje prawne i błędy poznawcze*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, nr 1(995), 137–153, <https://doi.org/10.15678/ZNUEK.2022.0995.0108>.

STRESZCZENIE

Cel: Celem artykułu jest ocena wpływu dwóch czynników – regulacji prawnych i błędów poznawczych decydentów na wybór uproszczeń w polityce rachunkowości jednostek mikro i małych.

Metodyka badań: Badanie empiryczne polegało na analizie treści zasad (polityki) rachunkowości mikro- i małych spółek z ograniczoną odpowiedzialnością w Polsce pod kątem wybranych uproszczeń. Dobór i losowanie jednostek z populacji przeprowadzono, korzystając z bazy Orbis Europe, liczebność próby badawczej określono na 100 jednostek.

Wyniki badań: Zaledwie połowa uprawnionych spółek korzysta z prawa do sporządzania skróconych sprawozdań finansowych. Ponadto jednostki stosują uproszczenia, do których nie mają prawa: ograniczenia stosowania zasady ostrożności oraz bezwarunkowe stosowanie wyłącznie podatkowych stawek amortyzacji do wyceny środków trwałych nie są dozwolone dla badanych spółek.

Wnioski: Przeprowadzone badania wskazują, że osoby odpowiedzialne za politykę rachunkowości, decydując o zakresie stosowanych uproszczeń, popełniają błędy poznawcze wynikające z myślenia heurystycznego. Są to m.in.: pułapka *status quo*, efekt pierwszeństwa oraz efekt potwierdzenia.

Wkład w rozwój dyscypliny: Oryginalność artykułu opiera się na wynikach empirycznego badania uproszczeń w polityce rachunkowości jednostek mikro i małych oraz na wy tłumaczeniu tych wyników błędami poznawczymi decydentów. Wnioski z przeprowadzonych badań mogą być wykorzystane zarówno przez ustawodawcę do rewizji obecnie obowiązujących przepisów prawa, jak i przez kierowników jednostek odpowiedzialnych za kształt polityki rachunkowości i zakres stosowanych uproszczeń.

Typ artykułu: oryginalny artykuł naukowy.

Słowa kluczowe: polityka rachunkowości, jednostki mikro i małe, uproszczenia, błędy poznawcze.

Klasyfikacja JEL: M41, M48.

ABSTRACT

Objective: To assess the impact of two factors – legal regulations and cognitive errors among decision-makers – on the choice of simplifications in the accounting policy of micro and small entities.

Research Design & Methods: Content analysis of disclosed accounting policy among micro and small entities in Poland was done in order to uncover simplifications the entities made in their accounting policy. Sampling was done using the Orbis Europe database; the sample size was 100 units.

Findings: Only half of the eligible companies prepare abridged financial statements. Moreover, entities apply simplifications to which they are not entitled: restrictions on the application of the prudence principle and unconditional application of tax depreciation rates to the measurement of fixed assets are not allowed for the companies surveyed.

Implications/Recommendations: This research shows that those responsible for accounting policy, when deciding on the scope of the simplifications, employ cognitive biases – including *status quo* bias, primacy effect and confirmation bias – resulting from heuristic thinking.

Contribution: The contribution's originality is based on the results of an empirical study of simplifications in the accounting policies of micro and small entities and the explanation of these results through the lens of decision-makers' cognitive errors. Conclusions drawn from the research can be used both by legislators in reviewing legal regulations, and by managers charged with shaping accounting policy and applying simplifications.

Article type: original article.

Keywords: accounting policy, micro and small entities, simplification, cognitive bias.

1. Wprowadzenie

Problematyka polityki rachunkowości poruszana jest w licznych publikacjach (m.in. Brzezina 2000, Karmańska 2010, *Polityka bilansowa...* 2002, Walińska i Michalak 2014). Zgodnie z Ustawą z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości zasady (polityka) rachunkowości¹ są to wybrane i stosowane przez jednostkę rozwiązania dopuszczone ustawą oraz określone w MSR, zapewniające wymaganą jakość sprawozdań finansowych (art. 3 ust. 1 pkt 11 ustawy). Wśród tych rozwiązań szczególne miejsce zajmują uproszczenia.

Zakres stosowanych uproszczeń w ramach przyjętej polityki rachunkowości wymaga od jednostki gospodarczej podjęcia wielu decyzji w zakresie wyceny, ewidencji i prezentacji informacji sprawozdawczej. Z jednej strony proces ten podporządkowany jest regulacjom prawnym, z drugiej uzależniony jest od wpływów interesariuszy jednostki i ich potrzeb informacyjnych, z trzeciej strony zaś zależy również od indywidualnych celów i ograniczeń samego decydenta – kierownika jednostki oraz współpracującej z nim osoby prowadzącej księgi rachunkowe (por. Artienwicz i in. 2021, s. 65).

Wskazane trzy grupy czynników: regulacje, interesariusze oraz decydenci w różnym stopniu mogą wpływać na zakres uproszczeń stosowanych w polityce rachunkowości. Ich relatywna siła oddziaływania na ostateczną politykę rachunkowości zależy m.in. od wielkości jednostki (por. Fields, Lys i Vincent 2001, Keune, Keune i Quick 2017). W małych jednostkach sprawozdawczość finansowa ma mniejsze znaczenie przy podejmowaniu decyzji przez interesariuszy w porównaniu z innymi źródłami, w szczególności nieformalnymi (Collis, Dugdale i Jarvis 2001, Collis, Jarvis i Page 2013, Sian i Roberts 2009, Singleton-Green 2015). Dlatego w artykule zawężono zakres badania do analizy regulacji prawnych oraz ograniczeń poznawczych decydenta.

Celem artykułu jest ocena wpływu dwóch czynników – regulacji prawnych i błędów poznawczych decydenta na wybór uproszczeń w polityce rachunkowości jednostek mikro i małych. Aby wskazać potencjalny wpływ błędów poznawczych na politykę rachunkowości, autorzy zdecydowali się sięgnąć do dorobku psychologii i jej nurtu poznawczego (kognitywnego), którego obserwacje odnoszą się wprost do zachowań człowieka. Takie podejście wpisuje się w prowadzone na świecie badania łączące behawioryzm z ekonomią, finansami i rachunkowością, a uzyskane wyniki mogą okazać się interesujące zarówno dla środowiska naukowego, jak i dla przedstawicieli praktyki gospodarczej.

¹ Autorzy w tytule artykułu posłużyli się terminem ustawowym „zasady (polityka) rachunkowości”, jednak w treści artykułu częściej wybierają skróconą frazę „polityka rachunkowości”, ponieważ lepiej oddaje ona potrzebę dokonania wyboru właściwych metod, konwencji i technik rachunkowości.

Na potrzeby niniejszego opracowania zastosowano następujące metody badawcze: studia literaturowe, analizę regulacji prawnych oraz analizę treści (*content analysis*).

W kolejnych punktach artykułu przedstawiono podstawy prawne stosowania uproszczeń w polityce rachunkowości, opisano wybrane błędy poznawcze, scharakteryzowano wykorzystane dane i zastosowane metody badawcze oraz zaprezentowano wyniki badania. Artykuł zakończono wnioskami.

2. Regulacje prawne jako podstawa polityki rachunkowości i wyboru stosowanych uproszczeń

W ustawie o rachunkowości stosowanie uproszczeń obwarowane jest zachowaniem rzetelnego i jasnego obrazu sytuacji finansowej i wyników finansowych jednostki w sprawozdaniu finansowym (por. art. 4 ust. 4). Ponadto stosowanie niektórych uproszczeń jest ograniczone do określonego kręgu jednostek, w tym przede wszystkim do jednostek o mniejszym zakresie działalności. Wydaje się, że mniejsze jednostki, niedysponujące dużymi zasobami, chętniej korzystają z uproszczeń, dlatego to właśnie uproszczenia przeznaczone dla jednostek mikro i małych będą poddane badaniu.

Lista potencjalnych uproszczeń, które jednostki mogą stosować na podstawie ustawy o rachunkowości, jest długa². W niniejszym artykule autorzy zdecydowali się przeanalizować trzy grupy uproszczeń:

1. Prawo do sporządzenia skróconych sprawozdań finansowych według załączników nr 4 lub 5 do ustawy o rachunkowości, przysługujące jednostkom mikro i małym.

2. Prawo do ograniczenia stosowania zasady ostrożności.

3. Prawo do wyboru bezwarunkowego stosowania podatkowych stawek amortyzacji środków trwałych do wyceny tychże środków trwałych na potrzeby ich prezentacji w bilansie jednostki.

Pierwszą grupę uproszczeń mogą zastosować jednostki mikro lub małe³, którym przyznano prawo do sporządzenia uproszczonego sprawozdania finansowego złożonego ze:

- 1) skróconego bilansu,
- 2) skróconego rachunku zysków i strat,
- 3) skróconej informacji dodatkowej (jednostki małe) lub jedynie informacji uzupełniającej do bilansu (jednostki mikro),

² Por. załącznik nr 1 do pracy (Fałowski i Ignatowski 2022).

³ Szerzej na temat kryteriów kwalifikacji do jednostek mikro i małych w: (Fałowski i Ignatowski 2022, s. 20–27; *Ustawa o rachunkowości...* 2021; Mućko i Gos 2021).

zakres których określają załączniki do ustawy o rachunkowości. Załącznik nr 4 określa treść sprawozdania finansowego jednostki mikro, a załącznik nr 5 – jednostki małej. Ponadto jednostki mikro i małe są zwolnione z ewentualnego obowiązku sporządzania rachunku przepływów pieniężnych oraz zestawiania zmian w kapitale (funduszu) własnym. Jednostki te są również zwolnione ze sporządzania sprawozdania z działalności⁴.

Druga grupa uproszczeń dotyczy ograniczeń w stosowaniu zasady ostrożności. Zasada ostrożności należy do podstawowych zasad rachunkowości. Mocno kształtuje szczegółowe regulacje rachunkowości oraz interpretację informacji finansowych tworzonych w systemie rachunkowości finansowej (Hońko 2008, s. 46). Dlatego odejście od obowiązku jej stosowania wydaje się stworzyć ciekawe pole badawcze (por. Kaczmarczyk 2021). Ograniczenie stosowania zasady ostrożności polega na:

- rezygnacji z jej stosowania przy wycenie poszczególnych składników aktywów i pasywów – dotyczy to wybranych jednostek mikro opisanych w art. 3 ust. 1a pkt 2 (art. 7 ust. 2a ustawy o rachunkowości),

- rezygnacji z jej stosowania w zakresie tworzenia odpisów aktualizujących oraz rezerw – dotyczy to pozostałych jednostek mikro i małych oraz organizacji pozarządowych i niektórych innych organizacji prowadzących działalność pożytku publicznego (art. 7 ust. 2b ustawy o rachunkowości).

Z pierwszego z powyższych uproszczeń mogą skorzystać jedynie jednostki dokładnie wyliczone w art. 3 ust. 1a pkt 2 ustawy o rachunkowości, czyli m.in.: związki zawodowe, organizacje pracodawców, izby gospodarcze, przedstawicielstwa przedsiębiorców zagranicznych. Nie ma na tej liście spółek handlowych, natomiast mogłyby być one objęte tym uproszczeniem na podstawie drugiego z powyższych punktów, ale kolejny ustęp ustawy (czyli ust. 2c) wyraźnie tego zabrania: „Przepisu ust. 2b nie stosuje się do spółek kapitałowych”. Zatem spółki kapitałowe są zobowiązane zawsze stosować zasadę ostrożności i – w szczególności – ustalać wartość odpisów aktualizujących oraz tworzyć rezerwy.

Przedmiotem trzeciej grupy uproszczeń jest prawo do bezwarunkowego stosowania podatkowych stawek amortyzacji środków trwałych. Rozwiązanie to jest przeznaczone, zgodnie z art. 32 ust. 7 ustawy o rachunkowości, dla niektórych jednostek, w tym jednostek mikro oraz małych, z pewnym wyjątkiem. Otóż ustęp 8 artykułu 32 ustawy stanowi, że nie mogą stosować stawek podatkowych m.in. spółki kapitałowe.

⁴ Pod warunkiem ujęcia w informacji dodatkowej lub informacji uzupełniającej do bilansu danych dotyczących nabycia udziałów (akcji) własnych (art. 49 ust. 4 i 5 ustawy o rachunkowości).

3. Błędy poznawcze wpływające na wybór uproszczeń w polityce rachunkowości

W świetle ustawy o rachunkowości osobą odpowiedzialną za przygotowanie polityki rachunkowości jest kierownik jednostki, w praktyce jednak najczęściej obowiązek ten delegowany jest księgowemu. Przeciążenie informacją, presja czasu, częste zmiany przepisów, zwłaszcza podatkowych i ich nieprecyzyjność powodują, że osoby odpowiedzialne za politykę rachunkowości w celu ograniczenia stopnia skomplikowania procesu podejmowania decyzji korzystają ze skrótów myślowych – heurystyk (Artienwicz i in. 2021, s. 73). Te z kolei mogą doprowadzić do błędów poznawczych. W teorii od polityki rachunkowości oczekuje się prawdziwego i rzetelnego przedstawienia rzeczywistości, „bez wybiegów, upiększania, zaciemniania, przemilczeń, przy założeniu, że przepisy określają minimum, a nie maksimum informacji, jakie jednostka powinna udostępnić czytelnikowi” (Lisiecka-Zajac 1994). A jak jest w praktyce? Według E. Walińskiej (2016) „świadomość obowiązku posiadania polityki rachunkowości jest bardzo wysoka (...), jednak najwięcej nieprawidłowości występuje w odniesieniu do zawartości dokumentacji polityki rachunkowości – zarówno jej elementów, jak i konkretnych, szczegółowych zapisów”. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest wiele i są dość różnorodne. W toku prowadzonych tu rozważań wydaje się, że kluczowe znaczenie mają cechy, ograniczenia poznawcze, predyspozycje decyzyjne, zasób wiedzy oraz doświadczenie osoby odpowiedzialnej za politykę rachunkowości (Artienwicz i in. 2021, s. 69).

Osoba odpowiedzialna za politykę rachunkowości, formułując jej założenia i decydując o zakresie uproszczeń, powinna mieć na uwadze całokształt działalności jednostki gospodarczej oraz jej indywidualną specyfikę. Musi zatem zdobyć i przeanalizować wiele różnych informacji, dokonując wyboru, które z nich są istotne, a które nie. Nie da się bowiem przyswoić wszystkiego. W ten sposób próbuje przyspieszyć i ułatwić proces decyzyjny, czyli zastosować heurystyki (Artienwicz i in. 2021, s. 73). Na potrzeby niniejszego artykułu należy odnieść się do badań dwóch wybitnych naukowców zajmujących się zagadnieniami z pogranicza ekonomii i psychologii: A. Tversky’ego oraz D. Kahnemana. Ich zdaniem heurystyki stanowią strategię upraszczania, które człowiek stosuje do zarządzania informacjami oraz zmniejszania niepewności przy podejmowaniu decyzji (Tversky i Kahneman 1974). Jeśli heurystyki rozumieć jako swego rodzaju skróty mentalne, uproszczone wzorce myślenia, wynikiem ich stosowania mogą być błędy i zniekształcenia poznawcze. W literaturze przedmiotu zyskały one miano psychologicznych pułapek myślenia (Hammond, Keeney i Raiffa 1998). Do dalszych rozważań autorzy wybrali:

- 1) efekt *status quo*,
- 2) efekt pierwszeństwa,
- 3) efekt potwierdzenia.

Efekt *status quo* polega na odłożeniu decyzji w czasie bądź utrzymaniu obecnych albo wcześniejszych wyborów własnych lub osób trzecich w obawie przed zmianą czy jej skutkami (Artienwicz i in. 2021, s. 85). Jak pisze M. Czuchryta (2020), „w związku z trudem dokonywania decyzji decydenci są bardziej skłonni do bezczynności (...) lub podejmowania takich samych decyzji, jak robili to wcześniej (...), co oznacza, że (...) zachowanie *status quo* wymaga mniejszego zaangażowania poznawczego i psychicznego”. Co ważne, wobec natłoku zmian w przepisach podatkowych ewentualne niedoskonałości lub nawet błędy w zakresie rachunkowości finansowej uchodzą za mniej kosztowne, bo często nie są obciążane żadnymi negatywnymi konsekwencjami lub ich skutek jest daleko mniejszy w porównaniu z konsekwencjami błędów w zakresie podatków⁵.

Zgodnie z efektem pierwszeństwa informacja uzyskana na początku procesu decyzyjnego ma niewspółmiernie większy wpływ na decyzję niż informacje otrzymane później (Bond i in. 2007). Efekt pierwszeństwa wykazano w badaniach nad wpływem kolejności ujawnianych informacji na oceny i decyzje użytkowników raportów okresowych spółek publicznych (Baird i Zelin 2000, El-Sayed i in. 2020, Hellmann, Yeow i De Mello 2017). Jednak w szerszej perspektywie wpływ kolejności pozyskiwania informacji na ocenę lub podejmowanie decyzji może być bardziej złożony i zależeć od wielu czynników, w tym złożoności, długości lub spójności informacji albo przyjętej strategii przetwarzania informacji (Artienwicz i in. 2021, s. 80).

Efekt potwierdzenia jest elementem heurystyki dostępności. Błąd dostępności polega na kierowaniu się przy podejmowaniu decyzji i szacowaniu w pierwszej kolejności danymi oraz wiedzą, która jest łatwa do wydobycia z pamięci lub do zdobycia, i na ignorowaniu ewentualnego wpływu wiedzy, którą zdobyć trudno (Artienwicz i in. 2021, s. 74 i 144, Tversky i Kahneman 1973). Efekt potwierdzenia to tendencja do przywiązywania nadmiernej wagi do informacji potwierdzających wcześniejsze oczekiwania czy doświadczenia decydenta, niezależnie od tego, czy są one prawdziwe (Roszkowska 2021, s. 55), co może prowadzić do błędnej interpretacji. Efekt potwierdzenia pozwala umocnić pozycję decydenta w oczach innych, mimo przeczących mu dowodów. W rachunkowości efekt potwierdzenia stwierdzono w przypadku stosowania Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej dla Małych i Średnich Przedsiębiorstw. Księgowi stosując ten standard, kierują się raczej swoją uprzednią wiedzą na temat pełnego zestawu MSSF niż faktyczną treścią standardu dla MŚP (Perera, Chand i Mala 2020).

⁵ Por. analizę wpływu regulacji podatkowych na rachunkowość w: (Adamczyk 2019, Białek-Jaworska 2016, Poszwa 2015).

4. Dane i metody badawcze

Badanie empiryczne polegało na analizie treści założeń polityki rachunkowości jednostek mikro i małych pod kątem zastosowanych uproszczeń. Wykorzystano ukierunkowaną analizę treści, która jest metodą badawczą stosowaną w naukach społecznych, polegającą na dochodzeniu do powtarzalnych i weryfikowalnych wniosków z tekstu, w szczególności obejmującą identyfikację, kodowanie i selekcję informacji w nim zawartych za pomocą dobranych uprzednio kategorii opracowanych na podstawie teorii lub wcześniejszych badań (Błach i Gorczyńska 2017, Hsieh i Shannon 2005, Krippendorff 2004, s. 18). Dodatkowo autorzy podjęli próbę wskazania potencjalnych błędów poznawczych, jakie mogły popełnić osoby odpowiedzialne za politykę rachunkowości. Badaniem objęto spółki z ograniczoną odpowiedzialnością spełniające kryteria ilościowe dla jednostek małych za 2019 r. (jednostki mikro również znalazły się w tej grupie). W badaniu uwzględniono tylko jedną formę prawną dla zachowania jednorodności próby i uniknięcia wpływu innych czynników na zakres wykorzystywanych uproszczeń. Ponadto spółka z ograniczoną odpowiedzialnością jest najczęstszą formą prawną wykorzystywaną wśród spółek handlowych w Polsce (ok. 82%; GUS 2020, s. 27).

Dobór i losowanie jednostek z populacji przeprowadzono, korzystając z bazy Orbis Europe. Zbiera ona dane finansowe z oficjalnych źródeł, w tym z Krajowego Rejestru Sądowego. W dniu 1.02.2022 r. w bazie znajdowało się 165 tys. spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, spełniających za 2019 r. kryteria ilościowe dla jednostek małych. Z uwagi na dużą pracochłonność badania, polegającego na czytaniu i analizowaniu polityki rachunkowości ujawnionej we wprowadzeniu do sprawozdania finansowego, liczebność próby badawczej określono na 100 jednostek⁶. Losowania dokonano za pomocą wbudowanej w bazę Orbis Europe funkcji „Random Sample”, stosującej dobór losowy prosty. W tabeli 1 zestawiono podstawowe miary statystyki opisowej kryteriów ilościowych dla wylosowanej próby.

Badanie empiryczne oparto na metodzie analizy treści polityki rachunkowości, opisanej we wprowadzeniu do sprawozdania finansowego za 2019 r. badanych spółek. Materiał badawczy został zebrany ze stron KRS. Po zgromadzeniu materiału przeprowadzono analizę treści polityki rachunkowości w celu identyfikacji zadeklarowanych uproszczeń. Odnoszące się do wybranych uproszczeń teksty polityki rachunkowości klasyfikowano w zależności od ich zastosowania kodami „tak” lub „nie”. W przypadku gdy we wprowadzeniu nie odnoszono się do wybranej polityki rachunkowości, tekst klasyfikowano jako „brak danych”.

⁶ Zakładając przedział ufności na poziomie 95% i przy oczekiwanym poziomie dokładności 10 pkt proc. minimalna liczebność próby wynosi 97 jednostek (Aczel 2006, s. 248).

Tabela 1. Podstawowe miary statystyki opisowej kryteriów ilościowych dla jednostek małych w wylosowanej próbie

Pozycja i rok obrotowy	Średnia	Mediana	Odchylenie standardowe	Wartość najwyższa	Wartość najniższa
Suma aktywów (w tys. zł)					
2019	2215,8	572	5404,8	41 807	1
2020	2884	517	9545,8	86 924	1
Przychody ze sprzedaży (w tys. zł)					
2019	3685,2	531	8670,6	44 873	1
2020	3933,1	627	9288,4	54 227	4
Zysk (strata) netto (w tys. zł)					
2019	112,2	4,5	471,5	3553	-1282
2020	182,6	3	846,9	4793	-3575
Liczba zatrudnionych					
2019	13,3	5	20,3	84	1
2020	12,1	4	19,6	94	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z bazy Orbis Europe.

Doboru uproszczeń dokonano ze względu na ich potencjalne znaczenie dla wyników badania. Skrócone sprawozdania finansowe są najbardziej charakterystyczną i znaną formą uproszczeń dla jednostek mikro i małych. Natomiast pozostałe dwa uproszczenia wybrano, ponieważ z uwagi na formę prawną przyjęte do badania spółki nie mogły ich zastosować. Stosowanie uproszczeń z grupy drugiej i trzeciej będzie zatem wyrazem myślenia heurystycznego.

5. Wyniki badania

5.1. Wykorzystanie uproszczonych sprawozdań finansowych

Pierwsze analizowane uproszczenie dotyczyło wykorzystania prawa polegającego na sporządzaniu uproszczonego sprawozdania finansowego według załączników nr 4 (dla jednostek mikro) lub nr 5 (dla jednostek małych) ustawy o rachunkowości. Liczebność wykorzystania poszczególnych wzorów sprawozdawczych przedstawiono w tabeli 2, w której uwzględniono również ocenę prawa do wykorzystania tego uproszczenia, aczkolwiek wyłącznie na podstawie kryteriów ilościowych.

Z przeprowadzonych badań wynika, że z uproszczonych wzorów sprawozdawczych przypisanych do statusu jednostki mikro lub małej korzysta około połowy uprawnionych (27 i 22, czyli razem 49 spółek ze 100). Natomiast mniej niż połowa uprawnionych (27 spółek z 71 uprawnionych) wykorzystuje układ sprawozdania

przeznaczony dla jednostek mikro. Uwagę zwraca również 14 sprawozdań finansowych sporządzonych według wzorca dla jednostki małej, choć spółki te spełniały kryteria dla jednostki mikro. Oznacza to, że uproszczenia w postaci skróconych wzorców sprawozdań finansowych nie są powszechnie wykorzystywane wśród uprawnionych jednostek.

Tabela 2. Wykorzystanie uproszczonych wzorów sprawozdania finansowego

Wzór sprawozdania finansowego	Liczba spółek	W tym spółki spełniające w 2020 r. wymagania dla jednostek mikro
Załącznik nr 1	51	30
Załącznik nr 4	27	27
Załącznik nr 5	22	14
Razem	100	71

Źródło: opracowanie własne.

Ograniczając poszukiwania przyczyn tego stanu rzeczy wyłącznie do aspektów poznawczych, niewątpliwie należy odnieść się do efektu *status quo*. Osoba odpowiedzialna za politykę rachunkowości, funkcjonująca w złożonym i zawiłym prawnie otoczeniu, w którym przepisy należą do największych wyzwań i uciążliwości (Hońko 2018, s. 20), może ograniczać swoją aktywność w zakresie systematycznego aktualizowania założeń polityki rachunkowości. Stosowanie załącznika nr 1 lub nr 5 do ustawy o rachunkowości, mimo możliwości skorzystania z uproszczenia w postaci załącznika nr 4, może wynikać z niechęci do corocznego obowiązku analizowania kryteriów ilościowych uprawniających do zastosowania tego uproszczenia, a w razie ich niespełnienia – obowiązku prezentowania informacji porównawczych. Wobec tego prewencyjne utrzymanie dotychczasowych rozwiązań wydaje się „bezpieczniejsze”. Podobne wnioski sformułowali również inni autorzy (Bielecki, Pilarska i Struzik 2019), choć ich badanie zostało przeprowadzone na mniejszej próbie badawczej.

5.2. Wykorzystanie uproszczeń w zakresie zasady ostrożności

Druga grupa analizowanych uproszczeń dotyczy zachowania zasady ostrożności. W ramach tej grupy niektóre jednostki mogą zrezygnować z dokonywania odpisów aktualizujących oraz tworzenia rezerw, a wybrane jednostki mikro mogą niemal w całości odrzucić stosowanie zasady ostrożności przy wycenie bilansowej. Należy podkreślić, że sformułowanie „wybrane jednostki” nie jest tu przypadkowe, z uproszczeń tych bowiem nie mogą korzystać m.in. spółki kapitałowe. To oznacza, że ze względów formalnych żadna poddana badaniu jednostka nie miała upraw-

nień do skorzystania z tej grupy uproszczeń. Jak wynika z przeprowadzonych badań (tabela 3), spółki z ograniczoną odpowiedzialnością korzystają jednak z tego uproszczenia.

Tabela 3. Wykorzystanie uproszczeń w zakresie zasady ostrożności

Stosowanie uproszczenia w zakresie zasady ostrożności	Liczba spółek
Tak	10
Nie	46
Brak danych	44
Razem	100

Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonych badań wynika, że niespełna połowa jednostek (46) jest świadoma tego, że uproszczenia w zakresie zasady ostrożności ze względu na formę prawną są dla nich niedostępne. Aż w 44 przypadkach nie udało się znaleźć żadnego odniesienia do zasady ostrożności – spółki nie informują o dokonywaniu odpisów aktualizujących ani tworzeniu rezerw. Natomiast 10 jednostek (czyli 10%⁷) deklaruje ograniczenie lub rezygnację ze stosowania zasady ostrożności, mimo że nie ma do tego uproszczenia prawa.

Można przypuszczać, że osoby odpowiedzialne za politykę rachunkowości, które wskazały na możliwość zastosowania uproszczenia w zakresie zasady ostrożności, popełniły błąd pierwszeństwa i (lub) błąd potwierdzenia. Uznając, że pierwsza informacja pozwalająca na zastosowanie uproszczenia (art. 7 ust. 2a i 2b ustawy o rachunkowości) jest ważniejsza od pozostałych i nie konsultując jej z treścią innych przepisów adekwatnych do właściwej oceny warunków ich stosowania (czyli art. 3 ust. 1a pkt 2 oraz art. 7 ust. 2c ustawy), popełniły błąd pierwszeństwa. Z drugiej strony przyjęcie uproszczonej polityki rachunkowości zapewne było pożądanym rozstrzygnięciem ułatwiającym pracę. Zatem przepisy wprowadzające możliwość ograniczenia stosowania zasady ostrożności uznano za potwierdzenie oczekiwanego, choć ostatecznie niepoprawnego rozwiązania.

5.3. Wykorzystanie prawa do bezwarunkowego stosowania podatkowych stawek amortyzacji środków trwałych

Przedmiotem trzeciej badanej grupy uproszczeń jest bezwarunkowe wykorzystanie podatkowych stawek amortyzacji. Na mocy art. 32 ust. 7 ustawy o rachunkowości jednostki mikro i małe mogą stosować podatkowe zasady amortyzacji

⁷ Granice 95-procentowego przedziału ufności wynoszą od 4,1 do 15,9%.

środków trwałych, z zastrzeżeniem jednak ust. 8, zgodnie z którym spółki kapitałowe (i podobne) są wyłączone z prawa do tego uproszczenia. Zatem podobnie jak w przypadku drugiej grupy uproszczeń, żadna z jednostek objętych badaniem nie była uprawniona do zastosowania tego uproszczenia i odejścia od obowiązku szacowania okresu ekonomicznej użyteczności środków trwałych. Wyniki badania w zakresie stosowania tego uproszczenia przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Wykorzystanie prawa do bezwarunkowego stosowania podatkowych stawek amortyzacji – wyniki badań empirycznych

Stosowanie prawa do bezwarunkowego wykorzystania podatkowych stawek amortyzacji	Liczba spółek
Tak	50
Nie	19
Brak danych	31
Razem	100

Źródło: opracowanie własne.

Analiza treści polityki rachunkowości dostarczyła dowodów na to, że aż połowa⁸ spółek deklaruje bezwarunkowe stosowanie podatkowych stawek amortyzacji środków trwałych. W przypadku 19 podmiotów zapisy dotyczące amortyzacji wskazywały na szacowanie okresu ekonomicznej użyteczności środków trwałych i (lub) stosowanie stawek podatkowych, ale po uprzednim upewnieniu się, że nie prowadzą one do istotnych zniekształceń. W 31 przypadkach w polityce rachunkowości nie znaleziono żadnych odniesień do tej grupy uproszczeń (odpowieź „brak danych”).

Deklaracja bezwarunkowego stosowania podatkowych stawek amortyzacji do wyceny środków trwałych jest zatem powszechna w praktyce gospodarczej, mimo że niedopuszczalna w przypadku spółek kapitałowych. Powszechność tej praktyki wymaga postawienia pytań o przyczyny. Do najważniejszych należy pewna dominacja prawa podatkowego nad bilansowym, wyrażająca się na przykład podatkowymi motywami manipulacji księgowych (Adamczyk 2019), a postulowana wprost w odniesieniu do mniejszych jednostek (Poszwa 2015). Zjawisko to opisuje się nawet jako „nieistotność” prawa bilansowego (Artienwicz i in. 2021, s. 181–184). Warto jednak podkreślić, że wspomniane „dominacja” i „nieistotność” wynikają z percepcji księgowych, a nie z regulacji prawnych. Prawo bilansowe nie jest bowiem podporządkowane prawu podatkowemu. Ponownie zatem problem leży w zwiększonej prącochłonności prawidłowej wyceny bilansowej. Ponadto stawki

⁸ Oszacowanie udziału tych spółek w populacji wynosi 50% z granicami od 40,2 do 59,8% przy 95-procentowym przedziale ufności.

podatkowe są sprecyzowane w przepisach, a więc łatwo dostępne. Chęć ich stosowania objaśnić można zatem heurystyką dostępności. Natomiast deklarowanie stosowania stawek podatkowych w polityce rachunkowości przez badane spółki kapitałowe można interpretować jako skutek błędu potwierdzenia.

6. Wnioski

Decyzje o zastosowaniu uproszczonej polityki rachunkowości podlegają tym samym zasadom, co inne decyzje z zakresu polityki rachunkowości, z jednym istotnym zastrzeżeniem: wybranie polityki uproszczonej zawiera w sobie obietnicę mniejszego nakładu pracy dla księgowego i niższego kosztu prowadzenia rachunkowości (Hołda i Staszal 2019, Kitching, Kašperová i Collis 2015, Wysłocka i Biadacz 2014). Zakres stosowanych uproszczeń wymaga od osoby odpowiedzialnej za politykę rachunkowości podjęcia wielu decyzji z zakresu wyceny, ewidencji i prezentacji informacji sprawozdawczej. Decyzje te zależą od wielu różnych czynników. Przedmiotem niniejszych rozważań były zapisy ustawy o rachunkowości oraz ograniczenia poznawcze.

Na podstawie przeglądu literatury i analizy regulacji oraz badania polityki rachunkowości poddano ocenie wpływ dwóch czynników – regulacji prawnych i błędów poznawczych decydenta na wybór uproszczeń w polityce rachunkowości jednostek mikro i małych. Przedmiotem rozważań były trzy grupy uproszczeń. Z uproszczonych wzorów sprawozdawczych, przypisanych do statusu jednostki mikro lub małej (pierwsza grupa uproszczeń), korzysta około połowy uprawnionych jednostek. Może to zatem wskazywać na występowanie efektu *status quo*, choć wymaga to potwierdzenia w pogłębionych badaniach. W drugiej grupie wykryto, że 10% jednostek ogranicza stosowanie zasady ostrożności, mimo że nie ma do tego prawa. Natomiast analiza uproszczeń w trzeciej grupie dostarczyła dowodów na to, że aż połowa spółek deklaruje bezwarunkowe stosowanie podatkowych stawek amortyzacji środków trwałych, mimo iż ze względu na formę prawną nie jest do tego uprawniona. Z uwagi na brak innych istotnych czynników skłaniających do popełniania błędów stosowania uproszczeń z grupy drugiej i trzeciej, ich występowanie przypisano błędom poznawczym – błędowi pierwszeństwa lub błędowi potwierdzenia.

Przeprowadzone badania wskazują, że decydując o zakresie stosowanych uproszczeń, osoby odpowiedzialne za politykę rachunkowości popełniają błędy poznawcze wynikające z myślenia heurystycznego. Tego typu błędy księgowych wykazywano już w polskiej literaturze przedmiotu na podstawie badań eksperymentalnych (Artienwicz i Kołodziej 2021) oraz indywidualnych wywiadów pogłębionych (Artienwicz i in. 2021). Przedstawione w artykule badanie dowodzi, że wpływ ograniczeń poznawczych na politykę rachunkowości, a tym samym na rzetelność obrazu

sytuacji finansowej, majątkowej i wyników finansowych jednostki gospodarczej jest bardzo duży.

Na koniec należy dodać, że wnioskowanie na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych ma pewne ograniczenia. Badaniu zostały poddane dokumenty przedstawiające politykę rachunkowości, a nie człowiek odpowiedzialny za jej opracowanie, wskutek czego nie rozpoznano dokładnie zakresu i charakteru wykorzystanych heurystyk i błędów poznawczych. Nie potwierdzono w szczególności ich występowania za pomocą innej metody. Ponadto, z uwagi na pracochłonność analizy treści polityki rachunkowości badanie zostało przeprowadzone na stosunkowo małej próbie. Tym niemniej wydaje się, że podjęta tematyka może być źródłem inspiracji do dalszych badań, na znacznie szerszą skalę. Wartościowe z punktu widzenia psychologii poznawczej byłyby z pewnością badania eksperymentalne i (lub) badania jakościowe z wykorzystaniem indywidualnych wywiadów pogłębianych na zgromadzonej próbie badawczej.

Literatura

Aczel A.D. (2006), *Statystyka w zarządzaniu: pełny wykład*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Adamczyk A. (2019), *Wpływ optymalizacji podatkowej na obraz sytuacji finansowej przedsiębiorstw*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 103(159).

Artienwicz N., Jaworska E., Korzeniowska D., Maruszewska E.W. (2021), *Kognitywne i społeczne uwarunkowania podejmowania decyzji z zakresu tworzenia informacji sprawozdawczej*, Instytut Prawa Gospodarczego Sp. z o.o, Katowice.

Artienwicz N., Kołodziej S. (2021), *Efekt zakotwiczenia i przypomnienia normy a wierne odzwierciedlenie sytuacji finansowej jednostki*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 45(4).

Baird J.E., Zelin R.C. (2000), *The Effects of Information Ordering on Investor Perceptions: An Experiment Utilizing Presidents' Letters*, „Journal of Financial and Strategic Decisions”, vol. 13(3).

Białek-Jaworska A. (2016), *Zgodność wyniku rachunkowego z wynikiem podatkowym w polskich prywatnych przedsiębiorstwach*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 90(146).

Bielecki Ł., Pilarska M., Struzik K. (2019), *Korzystanie z wybranych uproszczeń ewidencyjnych i sprawozdawczych dla małych i mikro przedsiębiorstw*, „Studia Ekonomiczne”, nr 386.

Błach J., Gorczyńska M. (2017), *Behawioralne podejście do formułowania celów przedsiębiorstwa*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie”, t. 45(4).

Bond S.D., Carlson K.A., Meloy M.G., Russo J.E., Tanner R.J. (2007), *Information Distortion in the Evaluation of a Single Option*, „Organizational Behavior and Human Decision Processes”, vol. 102(2), <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2006.04.009>.

- Brzezina W. (2000), *Mikro- i makropolityka rachunkowości*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu”, nr 876.
- Collis J., Dugdale D., Jarvis R. (2001), *Deregulation of Small Company Financial Reporting in the UK* (w:) *Contemporary Issues in Accounting Regulation*, red. S. McLeay, A. Riccaboni, Springer US, New York.
- Collis J., Jarvis R., Page M. (2013), *SMEs, Financial Reporting and Trade Credit: An International Study*, „ACCA Research Report”, nr 133.
- Czuchryta M. (2020), „*Status quo*” w podejmowaniu decyzji finansowych, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny”, nr 3, <https://doi.org/10.31743/ppe.9755>.
- El-Sayed D.H., Adel E., Elmougy O., Fawzy N., Hatem N., Elhakey F. (2020), *The Influence of Narrative Disclosure Readability, Information Ordering and Graphical Representations on Non-professional Investors' Judgment: Evidence from an Emerging Market*, „Journal of Applied Accounting Research”, vol. 22(1), <https://doi.org/10.1108/JAAR-06-2020-0115>.
- Fałowski W., Ignatowski R. (2022), *Aktualizacja krajowego i międzynarodowego prawa bilansowego*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Fields T.D., Lys T.Z., Vincent L. (2001), *Empirical Research on Accounting Choice*, „Journal of Accounting and Economics”, vol. 31(1–3), <https://doi.org/10.2139/ssrn.258519>.
- GUS (2020), *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2019 r.*, Warszawa.
- Hammond J.S., Keeney R.L., Raiffa H. (1998), *The Hidden Traps in Decision Making*, „Harvard Business Review”, vol. 76(5).
- Hellmann A., Yeow C., De Mello L. (2017), *The Influence of Textual Presentation Order and Graphical Presentation on the Judgements of Non-professional Investors*, „Accounting and Business Research”, vol. 47(4), <https://doi.org/10.1080/00014788.2016.1271737>.
- Hołda A., Staszal A. (2019), *Użyteczność sprawozdania finansowego jednostki małej*, „Rachunkowość”, nr 11.
- Hońko S. (2008), *Koncepcja ostrożnej wyceny w rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Hońko S. (2018), *Autoportret księgowych 2017 – raport z ogólnopolskiego badania „Portrety księgowych”*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Hsieh H.-F., Shannon S.E. (2005), *Three Approaches to Qualitative Content Analysis*, „Qualitative Health Research”, vol. 15(9), <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>.
- Kaczmarczyk A. (2021), *Informacja sprawozdawcza mikrojednostek w aspekcie marginalizacji zasady ostrożności*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, t. 65(3).
- Karmańska A. (2010), *Wielowymiarowość polityki rachunkowości i etyki z nią związanej (artykuł dyskusyjny)*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 56(112).
- Keune M.B., Keune T.M., Quick L.A. (2017), *Voluntary Changes in Accounting Principle: Literature Review, Descriptive Data, and Opportunities for Future Research*, „Journal of Accounting Literature”, vol. 39(1), <https://doi.org/10.1016/j.acclit.2017.09.001>.

Kitching J., Kašperová E., Collis J. (2015), *The Contradictory Consequences of Regulation: The Influence of Filing Abbreviated Accounts on UK Small Company Performance*, „International Small Business Journal”, vol. 33(7), <https://doi.org/10.1177/0266242613503973>.

Krippendorff K. (2004), *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*, Sage, Thousand Oaks.

Lisiecka-Zajac B. (1994), *Ogólna charakterystyka ustawy o rachunkowości*, „Rachunkowość”, zeszyt specjalny.

Mućko P., Gos W. (2021), *Ogólna charakterystyka sprawozdawczości finansowej* (w:) W. Gos, M. Janowicz, P. Mućko, A. Niemiec, W. Skoczylas, *Sprawozdania finansowe i ich analiza*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.

Perera D., Chand P., Mala R. (2020), *Confirmation Bias in Accounting Judgments: The Case for International Financial Reporting Standards for Small and Medium-sized Enterprises*, „Accounting & Finance”, vol. 60(4), <https://doi.org/10.1111/acfi.12523>.

Polityka bilansowa i analiza finansowa. Nowoczesne instrumenty zarządzania firmą (2002), red. K. Sawicki, Wydawnictwo Ekspert, Wrocław.

Poszwa M. (2015), *Wynik podatkowy a wynik finansowy – analiza różnic i ich konsekwencji*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, nr 73.

Roszkowska E. (2021), *Decyzje wielokryterialne i negocjacje. Wybrane aspekty teoretyczne i badania eksperymentalne*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.

Sian S., Roberts C. (2009), *UK Small Owner-Managed Businesses: Accounting and Financial Reporting Needs*, „Journal of Small Business and Enterprise Development”, vol. 16(2), <https://doi.org/10.1108/14626000910956065>.

Singleton-Green B. (2015), *SME Accounting Requirements: Basing Policy on Evidence (Public Policy Paper ID 2703246; Information for Better Markets Initiative)*, The Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW), London.

Tversky A., Kahneman D. (1973), *Availability: A Heuristic for Judging Frequency and Probability*, „Cognitive Psychology”, vol. 5(2), <https://doi.org/10.1037/e301722005-001>.

Tversky A., Kahneman D. (1974), *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases: Biases in Judgments Reveal Some Heuristics of Thinking under Uncertainty*, „Science”, vol. 185(4157), <https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124>.

Ustawa o rachunkowości. Komentarz (2021), red. T. Kiziukiewicz, Wolters Kluwer, Warszawa.

Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1128 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1800 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 217 z późn. zm.).

Walińska E. (2016), *Teoretyczne i praktyczne aspekty polityki rachunkowości*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, nr 2(80), cz. 2.

Walińska E., Michalak M. (2014), *Polityka rachunkowości w kontekście poglądów naukowych Profesor Alicji Jarugowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 80(136).

Wysłocka E., Biadacz R. (2014), *Ocena zmian w uproszczonej sprawozdawczości mikro-podmiotów*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, nr 71.